

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Saresma, Tuija

Title: Sukupuolen luenta ja elämän kerronnan kolmio

Year: 2012

Version:

Please cite the original version:

Saresma, T. (2012). Sukupuolen luenta ja elämän kerronnan kolmio. In T. Kinnunen, T. Ylimaunu, & J. Ylipulli (Eds.), *Elämäntarina, elinkaari*. (pp. 13-27). Oulun yliopisto. *Studia Humaniora Ouluensia*.
<http://herkules oulu.fi/isbn9789514297465/isbn9789514297465.pdf>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Sukupuolen luennat ja elämän kerronnan kolmio

Tuija Saresma

Arkiajattelussa sukupuolella viitataan usein naisiin ja miehiin kahtena kyseenalaistamattomana ja toisiaan täydentävänä ryhmänä. Myös omaelämäkertojen tutkimuksessa on toisinaan otettu lähtökohdaksi tällainen perustavanlaatuisen kahtiajako.¹ 1990-luvun suomalaisessa elämäkertatutkimuksessa toistettiin oletusta naisille ja miehille tyypillisestä tavasta kertoa elämästään ja siis omaelämäkerran lähtökohtaisesta sukupuolittuneisuudesta (ks. esim. Ahola 1993; Kortteinen 1994; Roos 1994; 1995; Siltala 1994). Kuva elämäkertojen selvärajaisesta sukupuolittuneesta ilmaisusta on tutkimuksessa kuitenkin toistuvasti osoitettu yksinkertaistavaksi (Hyvärinen 1994; 1998; Tigerstedt 1994; Hyvärinen, Peltonen & Vilkkö 1998; Rojola 2002; Liljeström 2004; Saresma 2005; 2010).

Kahden sukupuolen olemuksellisen vastakkainasettelun hylkääminen tutkimuksen lähtökohtana ei tarkoita sukupuolen hylkäämistä analyysikategoriana.² Tässä artikkelissa tarkastelen omaelämäkertojen sukupuolen rakentumista tutkijaluennassa. Kiinnostukseni kohteena on tutkijan teoreettisen paikantumisen vaikutus analyysiin ja tulkintoihin. En ole niinkään kiinnostunut siitä, kuka on kirjoittanut omaelämäkerran, enkä siis siitä, miten tekijän sukupuoli näyttäytyy tekstissä. Kiinnostavampaa on se, miten tutkijaluennat tukevat tai purkavat käsitystä tietynlaisesta sukupuolesta.

¹ Seuraavan kaltainen näkemys omaelämäkertojen lähtökohtaisesta sukupuolittumisesta ja käsitys kirjoittajan sukupuolen ja ilmaisutavan kytköksistä elää kokemukseni mukaan omaelämäkerran kirjoittajien ja lukijoiden mielessä:

Elämäkertatutkijat ovat todenneet miesten ja naisten kirjoittavan omasta elämästään eri tavalla. Miehet kertovat tarinansa kronologisesti tapahtumien kautta, konkreettisesti ja täsmällisesti, keskittyen vain omiin vaiheisiinsa. Naisten kerronta on puolestaan erikoisella tavalla episodimaista ja katkelmallista. He esittävät tulkintoja elämäkokemuksistaan ja huomioivat läheistensä tarinat. (Lue rinnakkain nais- ja mieselämäkertoja ja vertaile.) (Oman elämän tarinat 2009; ks. myös esim. Ahola 1994.)

² Jo vuonna 1998 ilmestyneen artikkelikokoelman *Liikkuvat erot*. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa esipuheessa toimittajat Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen ja Anni Vilkkö ehdottavat, että sukupuolisensitiivisen omaelämäkertatutkimuksen suuntana voisi olla pyrkimys ”monivivahteisempaan, aste-, painotus- ja sävyeroja etsivään vertailuun esimerkiksi sen suhteen, mikä merkitys ’toisella’ tai ’toisilla’ on miesten ja naisten omaelämäkertoissa” (mt., 15).

Narratiivitutkija Matti Hyvärinen (1998, 311) on huomauttanut, että ei ole mitään ”yhtä, luonnollista ja kaikkien tutkijoiden jakamaa tapaa lukea elämäkertoja”. Tämän ajatuksen innoittamana kysyn, miten tutkijan ennakkoletukset säätelevät lukemistapahtumaa. Ennakkoletuksilla viitataan tutkijan teoreettisiin ja tietoteoreettisiin paikantumisiin. Esitän, että tutkijan usein lausumaton käsitys sukupuolen ontologiasta vaikuttaa hänen luentaansa. Käsityksellä sukupuolen ontologiasta viitataan siihen, ajatteleeko tutkija sukupuolen olevan jotakin myötäsytystä vai mieltääkö hän sukupuolen pikemminkin omaelämäkerrallisessa kerronnassa tehtävänä eli performoitavana; perustuuko sukupuoli hänen mielestään biologiseen ja annettuun kahtiajakoon vai ajatukseen jatkuvasta muokkaamisesta ja sukupuolen mahdollisista variaatioista.

Tutkijan tulkintoihin vaikuttaa se, mihin omaelämäkertatutkimuksen lukutapaan tutkijalukija kiinnittyy: suhtautuuko hän elämäkertateksteihin esimerkiksi realistisina kuvauksina todellisuudesta tai konstruktionistisesti pikemminkin kerrontahetkestä kertovina narratiivisina tekoina (ks. Hyvärinen 1998). Toinen tulkintoihin vaikuttava seikka on teoreettinen paikantuminen eli se, ajatteleeko tutkija esimerkiksi evoluutiopsykologisesti elämäkertojen kuvastavan ihmisen ikiaikaista luonnetta ja ”sosiaalisten ilmiöiden pysyvyyttä” (Roos 2002) vai niiden performatiivisesti osallistuvan jatkuvasti muutoksessa olevan subjektin muovaamiseen (Butler 1990/2006; Kaskisaari 2000). Itse paikannun tutkijana jälkistrukturalistisen feministisen sukupuolentutkimuksen, kriittisen kulttuurintutkimuksen ja monitieteisen, performatiivisuutta korostavan omaelämäkertatutkimuksen keskusteluihin. Käsitykseni sukupuolesta performatiivisena ja omaelämäkerrasta keskeisenä sukupuolen esittämisen ja tekemisen paikkana (ks. Kaskisaari 2000) on saanut vaikutteita Judith Butlerin teoreettisesta ajattelusta ja queer-teoriasta, ja se näkyy tekemissäni tutkijatulkintoissa.

Tutkijan paikantumisen vaikutusten pohdinta liittyy omaelämäkertojen lukutapojen ja metodologian kehittelyyn. Ehdotan, että tapaamme lukea omaelämäkerta voisi avartaa liu’uttamalla omaelämäkertatutkimuksessa erillisinä tasoina pidettyjä kirjoittajaa, elämäkertatekstiä ja sen lukijaa lähemmäs toisiaan. Eri tasoja yhdistävää luentaa voisi hahmottaa kolmiona, jonka kärjet ovat omaelämäkerran tekijä, elämäkertateksti tyyleineen ja teemoineen sekä lukija. Kolmiomallin avulla on mahdollista tarkastella omaelämäkerran merkityksen syntymistä prosessina, jossa jokaisella kärjellä on oma paikkansa. Seuraavassa keskityn lukijan – ja tässä erityisen tutkijalukijan – paikantumisen pohdintaan.

Tarkoitukseni on myös katsoa elämäkertoja oletetun binaarisen ja normatiivisen sukupuolimallin ohi tai yli. Elämän kerronnan kolmiossa on siten kyse sukupuolen feministisestä, moninaisuuden ja intersektionaalisuuden mahdollistavasta luennasta. Luenta voi myös osoittaa, että naisten ja miesten omaelämäkertojen joskus varsin selkeänä näyttäytyvä ero ei kenties johdukaan omaelämäkertojen tietynlaisuudesta, vaan tutkijoiden tavasta lukea niitä.

Sekselämäkerrat analyysin kohteena

Luen seuraavassa uudelleen kahden tutkijan artikkelissaan ”Pidättyvyyden polven naisten ja miesten rakkaustyylejä” analysoimaa elämäkertaa ja heidän sen pohjalta tekemiään tulkintoja. Se on julkaistu Matti Hyvärisen, Eeva Peltosen ja Anni Vilkon toimittamassa artikkelikokoelmassa *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa* (1998)³, joka on vaikuttanut suomalaisen omaelämäkertatutkimukseen ja omaan tutkimuksen tekemisen tapaan. Kirjan artikkeleissa käsitellään muun muassa naisten ja miesten kuvauksia kodista, kirjallisten omaelämäkertojen muotoa ja rakennetta, heteroseksuaalisten kohtaamisten kerrontaa ja seksuaalisia eroja. *Kulttuurintutkimus*-lehdessä julkaistussa arviossani kirjasta (Saresma 2000) kiittelin artikkelikokoelman toimittajia siitä, että he kritisoivat 1990-luvun suomalaista elämäkertatutkimusta, jossa esitettiin väliin melko pintapuolisenkin aineiston käsittelyn perusteella sukupuolten kaksinapaiseen hahmottamiseen perustuvia väitteitä esimerkiksi eri sukupuolille tyypillisistä kirjoitustyyleistä. Monissa *Liikkuvien erojen* artikkeleissa otettiin aiempien tutkijaluentojen tulkinnat sukupuolesta uudelleen analysoitavaksi. Puheena olevassa artikkelissa kuitenkin lähtökohtana oli sukupuolten välinen ero. Miehet ja naiset nähtiin kahtena ”sukupuoliluokkana” (Rakkaustyylejä, 244), vaikka artikkelin kirjoittajat tuovat esille, että miesten ja naisten ”luokat” menevät osin päällekkäin esimerkiksi rakastetuksi tulemisen kokemuksen suhteen (mt., 271).

Rakkaustyylejä ja seksuaalisia skriptejä kartoittanut artikkeli hämmensi minua arvion kirjoittamisen aikaan viittauksillaan sosiobiologiaan, mutta myös

³ Artikkelin on arvostettujen elämäkertatutkijoiden ja professorien Elina Haavio-Mannila ja J. P. Roos kirjoittama. Kirjoittajien henkilö ei ole tämän artikkelin kannalta kiinnostava. Viittaan jatkossa vain ”tutkijoihin” tai ”kirjoittajiin”; suorissa lainauksissa viittaan artikkeliin nimellä ”Rakkaustyylejä”.

metodologisten valintojensa takia⁴ (mt., 60–61). On ymmärrettävää, että tilastotieteellisen koulutuksen saaneet sosiologit lähtevät liikkeelle ajatuksesta, että sukupuoli on yksinkertaisesti sosiologinen taustamuuttuja, jonka avulla on hyvä lähteä järjestelemään materiaalia, semminkin kun 1990-luvulla sukupuolen teoretisointi ei ollut suomalaisessa tutkimuksessa muutenkaan yhtä monisyistä kuin 2000-luvun queer-tutkimuksellisen käänteen myötä. Anakronismin uhallakin kysyn silti, mitä tulkintamahdollisuuksia avautuisi, jos tutkijalukija ei ottaisi sukupuolta olemuksellisenä ja biologisena faktana, vaan ajattelisi Judith Butlerin ajattelua seuraillen, että ”sukupuoliero eli jako naisiin ja miehiin ei (...) ole vain yksinkertaisesti olemassa oleva asia vaan vaivannäön tulos, ja sen yksittäiseen tekemiseen ja laajamittaiseen tuottamiseen voi kiinnittää analyttistä huomiota” (Pulkkinen & Rossi 2006, 10).

Rakkaustyylejä -artikkelissaan tutkijat tarkastelevat vuonna 1992 kerättyjä seksuaalielämäkertoja, joilla täydennettiin samana vuonna hankittua survey-aineistoa. Kaikkiaan seksielämäkertakilpailuun osallistui 175 kirjoittajaa, joiden teksteistä tutkijat ovat valinneet artikkeliinsa tarkasteltavaksi 38 kertomusta. Tutkijat kuvaavat aineistoaan seuraavasti:

”[...] kirjoittajat ovat syntyneet vuosina 1917–1936 ja kuuluvat näin ollen ns. seksuaalisen pidättyvyyden sukupolveen [...]. [Tähän] vanhimpaan ryhmään kuuluvista oli molempia sukupuolia suunnilleen saman verran eli 20 naista ja 18 miestä.” (Rakkaustyylejä, 244–245.)

He päätyivät analysoimaan seksuaalielämäkertoja survey-aineiston rinnalla, sillä

”seksuaalielämäkerta-aineisto paljastaa (...) piileviä ja hienosyisiä rakkauden piirteitä, joita on vaikea tavoittaa pelkästään haastattelu- ja kyselymenetelmin. Kun elämäkerta- ja haastatteluaineistoja käsitellään yhdessä – kuten seuraavassa tehdään – on mahdollista jossain määrin kuvata, ymmärtää ja tulkita eri sukupuolten ja sukupolvien rakkauskarttoja (Money 1993) tai seksuaalisia käsikirjoituksia (Francoeur 1990).” (Rakkaustyylejä, 239.)

Tutkijat ottavat vajaan neljästäkymmenestä omaelämäkerrasta artikkelissaan käsittelyyn yhteensä 37 lyhyttä, 2–30 rivin mittaista tekstikatkelmaa. He ovat varovaisia tulkinnoissaan ja kuvaavat suomalaisten käsityksiä sukupuolen ja seksuaalisuuden suhteesta survey-aineiston ja elämäkertoissa sanotun pohjalta

⁴ Ihmettelin erityisesti sitä, että tekstuaalista elämäkerta-aineistoa käsiteltiin samalla tavalla kuin survey-aineistoa. Näistä ”laadullisen” omaelämäkertatutkimuksen metodologia on minulle tutumpaa, ja rajaankin tässä artikkelissa käsittelyni vain omaelämäkertoista tehtyihin tulkintoihin.

yleistäen, varoen ottamatta itse eksplisiittisesti kantaa. Tekstiin on kuitenkin lipsunut essentialistisen sävyisiä, mutta aineiston kautta toteen näyttämättä jääviä kommentteja esimerkiksi siitä, että ”miehet kertovat enemmän aviosuhteen ulkopuolisista hullaantumisista, naiset rakkaudesta puolisoonsa” (Rakkaustyylejä, 246). Tutkijat myös toistavat aineistolla perustelematta dikotomiaa miesten rationaalisuudesta ja naisten tunneherkkyydestä todeten: ”vastakohtana miehille monet naiset kertovat tunteista, jotka rakastumisvaiheen jälkeen jatkuvat onnellisessa rakkausavioliitossa” (mt., 249). Seuraavassa esitän, että analysoitu omaelämäkerta-aineisto antaa mahdollisuuksia myös muihin kuin tämänkaltaisiin tulkintoihin.

Tutkijat asettavat artikkelissaan naiset ja miehet lähtökohtaisesti vastakkain tavalla, joka määrittää koko artikkelin logiikkaa järjestämällä aineiston käsittelyn yhtäältä naisten, toisaalta miesten elämäkertojen rakkauskuvauksiin, esimerkiksi käsittelemällä elämäkertoja alaluvuissa, jotka on nimetty ”Rakkaus⁵ miesten kuvaamana” ja ”Rakkaus naisten kuvaamana” (sivuilla 247–252). Myös aineiston esittely tehdään kahtiajakoa noudattaen, kuten käy ilmi seuraavista lainauksista (lihavoinnit minun):

”**Sitä vastoin** vastavuoroinen rakkaussuhde puolison kanssa auttaa joitakin **miehiä** pysymään uskollisena. (s. 248.)

”**Vastakohtana** miehille **monet naiset** kertovat tunteista, jotka rakastumisvaiheen jälkeen jatkuvat onnellisessa rakkausavioliitossa.” (s. 249.)

”Epäsymmetrinen suhde aiheuttaa rakastavalle **naiselle** surua, kateutta ja katkeruutta ja saattaa johtaa jopa itsemurhayritykseen (ks. myös 140, Nainen, 55 vuotta). **Miesten** suhtautuminen yksipuolisiin rakastumisiin vaikuttaa kyynisemmältä **kuin naisten. Monet miehet**, jotka tuntevat, ettei heidän vaimonsa rakasta heitä, hakeutuvat muiden naisten seuraan, ottavat rakastajattaren.” (s. 252.)

Artikkelissa esitetään myös aiempaan, lähinnä seksologiseen tutkimukseen viitaten stereotyyppisiä käsityksiä naisten ja miehen seksuaalisuudesta: naisia luonnehditaan siteeratusta tutkimuskirjallisuudessa ”suhdesuuntautuneeksi” ja ”käytännölliseksi”, kun taas miesten seksuaalisuutta määrittävät ”seksuaalinen

⁵ Marja Kaskisaari (1998) kritisoi tapaa, jolla seksielämäkertakirjoituskilpailukutsu oli muotoiltu, sillä siinä ei mainittu rakkautta lainkaan. Valitsin tämän analyysin kohteeksi nämä tästä huolimatta rakkaus-sanalle laitetut siteeraukset, koska niissä tehdään jo alaluvun otsikossa jaottelu naisiin ja miehiin.

sallivuuks”, ”eroottisuus” ja ”leikkisyys” (Rakkaustyytlejä, 243). Vaikka artikkelin tarkoitus ei ole testata tai todentaa näitä väitteitä, niiden ongelmaton siteeraaminen kenties kuvastaa kirjoittajien käsitystä sukupuolen ja seksuaalisuuden suhteesta. Lisäksi lukutapa, jossa sukupuolet asetetaan lähtökohtaisesti vastakkaisiksi ja yksittäiset kirjoittajat asetetaan sukupuolensa edustajina valmiiseen kuvioon, jossa heidän oletetaan toimivan tietyllä tavalla, rajoittaa tulkintamahdollisuuksia.

Pyrin muutamia artikkeleissa lainattuja elämäkertatutkimuksia uudelleenlukemalla osoittamaan, miten tutkijoiden omat ennako-oletukset vaikuttavat heidän tulkintoihinsa. Esittelen ensin tutkijoiden artikkeleissa alaluvussa ”Rakkaus miesten kuvaamana” sivun verran käsittelemää elämäkerta, jota he kutsuvat vaikuttavaksi kuvaukseksi rinnakkaisrakkaudesta.⁶

”Seksuaalielämäkertansa kirjoittaneet miehet kuvaavat usein intohimoista rakkautta toiseen naiseen, eivät vaimoonsa. Erään miehen kuvaus äkillisestä rakastumisesta keski-ikässä toiseen naiseen on vaikuttava:

Katsoimme toisiamme vain. Heti meissä tapahtui halu syleillä toisiamme. Hyväksyimme toistemme kasvot ja vartalon, hymyn ja jo nyt kaipasimme toistemme silmien tuietta. (...) Oli alkamassa Joukon elämässä uusi kiirastuli 52-vuotiaana.

Olin taas rakastunut ensi silmäyksellä kuten hänkin. Nyt se oli kielletty rakkaus. (...) Lähenimme toisiamme. Tunsimme olevamme kohtalotovereita. Tarvitsimme toisiamme. (...) Olimme onnellisia tanssiessamme täydessä salissa toisten seassa. Voi niitä helliä katseita ja rutistuksia. Vanha mies, tunsin taas vapinaa ja jalkoja heikotti hänen läheisyytensä.

Omaelämäkerran kirjoittamisen aikoihin rakastavaiset olivat jo 12 vuoden ajan tapailleet miehen lenkkeilyreitillä tai autossa sivuteillä, missä he suutelivat ja halasivat nopeasti toisiaan:

Elän tunteesta, jonka saan kun tapaan hänet pienen hetken, jolloin hän painautuu varttani vasten. Tuntuu, että tuhat suuta suutelee minua, tuhat kättä kiertyy kaulalleni. Intohimon aallot pyyhkivät ylitseni. Rakkauden ja seksuaalisuuden tunteiden kokemukset ovat valtavat. (...) Tänä päivänä elän onnellisena kahden naisen rakkaudesta ja tunteesta, että voin rakastaa kahta elämäni naista. Odotan vaimoltani niitä harvoja hetkiä, jolloin hän haluaa rakastella kanssani.

Mies ei tarinaa kirjoittaessaan ollut vielä ollut sukupuoliyhdyntänsä rakastettunsa kanssa, vaikka molemmat tunsivat voimakasta seksuaalista

⁶ Sisennetty teksti on suoraa lainausta tutkijoiden tekstistä. Elämäkertalainaukset on kursivoitu.

halua (Hatfield & Rapson 1987, 259). Kumpikin kärsi rakastelun nälästä, mutta kertojan mielestä oli parempi odottaa kuin liialla kiireellä tuhota kokonaisia elämiä. Hän näkee rinnakkaisrakkautensa parantavan aviosuhdettaan:

Se on antanut minulle voimaa jaksaa paremmin auttaa ja palvella sairasta vaimoani. Onnellisena uudesta rakkaudesta saan uutta voimaa olla kärsivällinen ja inhimillinen häntä kohtaan. (123, Mies, 64 vuotta)”

(Rakkaustyyppejä, s. 247)

Olen samaa mieltä kirjoittajien kanssa tulkinnasta, että omaelämäkerrassa on kyse seksuaalisesta halusta. Sen kerronta noudattelee tuttuja konventioita: törmäämme samankaltaisiin halun kuvauksiin – merkitsevä katse, tanssilattia, intohimon aallot – televisiossa, iskelmissä, kirjoissa, kaikkialla nykykulttuurissa. Voi myös olettaa, että kertoja on pyrkinyt mahdollisimman värikkääseen kuvaukseen tehdäkseen oikeutta tunteidensa syvyydelle ja vakuuttaakseen lukijansa, kenties myös omaa kulttuurisen mallin mukaista maskuliinisuuttaan korostaakseen. Toisaalta on kiinnostavaa, että kerronnassa ei korosteta yhdyntää, vaikka siihen keskittyyvä rehentelyä kenties odotetaankin kulttuurissamme miehiltä.

Rakkaustyyplejä -artikkelin kirjoittajat toteavat kulttuurisesti jaettujen seksuaalimoraalisten käsitysten näkyvän useimmissa seksielämäkerroissa siten, että ”seksuaalisissa elämäntarinoissa miehet keskittyvät fyysisen rakastelun kuvaukseen, kun taas naisten kertomuksissa romanttisella rakkaudella on keskeisempi sija” (s. 271). Tässä lainauksessa ei kuitenkaan rehennellä seksikokemuksilla, vaan kerronta nojaa pikemminkin romanttiseen narratiiviin, jota on pidetty naisille tyyppillisenä.

Katkelmasta voi lukea muitakin kaksinapaista sukupuolen hahmottamista kyseenalaistavia piirteitä. Ensinnäkin lainauksen omaelämäkerrallisessa kerronnassa subjektia rakennetaan suhteessa toiseen tai toisiin, vaimoon ja erityisesti uuteen rakkauteen. Näin ollen se kyseenalaistaa perinteisen käsityksen omaelämäkerrasta autonomisena ja individualistisena kertomuksena (esim. Gusdorf (1980/1956). Toisten ihmisten onkin osoitettu olevan tärkeitä yhtä lailla naisten kuin miesten omaelämäkerroissa (esim. Friedman 1988; Miller 1994).

Toiseksi kerronnan tietyn tunteellisuuden, ilmaisuun liittyvän affektiivisuuden, voisi leimata naiselliseksi ja hahmottaa sen vastakkaisena miesten omaelämäkertojen oletetulle rationaaliselle, mutkattomalle ja lakoniselle asiatyylille. Tällainen ajatus tyylin sukupuolittuneesta tyyppillisyydestä liittyy feministisen tutkimuksen kyseenalaistamaan ajatukseen naisten tunteellisuudesta,

joka poikkeaa miehisestä, järkisuuntautuneesta tavasta hahmottaa maailmaa (Heinämaa & Reuter 1996). Jo lyhyen omaelämäkertatutkimuksen subjektin rakentumisen ja tyylin tarkastelu osoittaa, että omaelämäkertojen ilmaisu on monisyisempää kuin mitä naisten ja miesten ja siten myös heidän omaelämäkertojensa oletettu kahtalaisuus antaisi olettaa.

Kirjallisuudentutkija Rita Felski (1989, 42–43) on vaatinut, että sukupuolen ja esitystavan tai tekstin teemojen oletettu yhteys olisi purettava. Oletus siitä, että kirjoittajan sukupuoli määrittää kirjoituksen tyyliä pakottaa lukijan jäljittämään tekstistä sukupuolieroja. Ennalta määrättyssä, ideologisessa lukutavassa ero varmasti löytyykin: jos tutkija etsii tekstisisällöstä tai esitystavasta esimerkkejä dikotomisesta sukupuolesta, hän kyllä myös löytää niitä – mutta jotakin muuta voi jäädä huomaamatta. Useampia tulkintoja avautuu, mikäli lähtökohdaksi ei oteta dikotomista sukupuolikäsitystä, vaan ajatellaan sukupuoli omaelämäkerrallisessa kerronnassa performoitavana asiana.

Vaihtoehtoisia tulkintoja

Sukupuolen tutkijaluennassa performatiivisuus voisi tarkoittaa toisin toistamisen paikkojen etsimistä ja houkuttelemista esille rivien väleistä sen sijaan, että tutkija lukisi elämäkertatekstiä yksinkertaisena todistuksena siitä, millaisia naiset ja millaisia miehet ovat. Seuraavassa tarkastelen edellä siteerattua omaelämäkertatutkimusta kuvauksena siitä, kuinka kirjoittaja kuvaamalla tekee, performoi, tietynlaista sukupuolta, en miehen elämää ja seksuaalikokemuksia heijastavana miessukupuolen piirteiden manifestaationa.

Rakkaustyylejä -artikkelin kirjoittajien kokonaistulkinta analysoidusta omaelämäkertatutkimuksesta on mahdollista lukea toisin. Tutkijoiden mukaan kertomuksessa on kyse siitä, miten mies ”rinnakkaisuhteensa” eli syrjähyppynsä avulla parantaa avioliittoaan, jossa ei ole tarpeeksi seksiä. Tällaisen jopa (hetero)seksistisen tulkinnan sijaan elämäkerran tapahtumia voisi lukea myös perinteisiä sukupuolirooleja horjuttavana. Toisen palveleminen ja hoiva yleensä liitetään naistapaiseen (Veijola & Jokinen 2001) toimintaan, mutta hoivaaja, jolta edellytetään ”kärsivällisyyttä ja ”inhimillisyyttä”, on tässä elämäkerrassa mies. Tutkimuksen voi ajatella myös purkavan ajatusta miesten ja naisten erilaisesta seksuaalisuudesta: vaikka kirjoittaja ei koe saavansa rakastella vaimonsa kanssa niin usein kuin hän miehenä haluaisi, hän samalla rikkoo perinteistä käsitystä naisten seksuaalisesta passiivisuudesta kuvatessaan voimakasta

molemmipuolista seksuaalista vetovoimaa uuden rakkauden kanssa. Elämäkerta toimiikin tulkintani mukaan kahteen suuntaan: se sekä purkaa että vahvistaa kaksinapaista käsitystä sukupuolesta eli ”sitä, miten sukupuolena pitämämme asia, ’naisen’ ja ’miehen’ välinen ero, saadaan aikaan” (Pulkkinen & Rossi 2006, 10).

Sukupuoli ei ole ainoa ihmisiä eriarvoisiin asemiin yhteiskunnassa asettavista eroista, vaikka se lienee yksi tärkeimmistä tavoista, joilla jäsenämme arkikokemustamme ja paikkaamme maailmassa. Intersektionaalisuuden ajatuksen mukaisesti myös monet muutkin hierarkkiset erot, kuten rotu tai etninen alkuperä, seksuaalinen suuntautuminen, yhteiskuntaluokka ja koulutus, ruumiin toimintakyky (vammattomuus tai vamma) tai uskonto asettavat ihmisiä yhteiskunnassa eriarvoisiin asemiin. Tärkeää olisi myös tarkastella erojen leikkaamiskohtia ja suhteita (Valovirta 2010). Omaelämäkertatutkijat ovat pohtineet erityisesti seksuaalisuuden merkitystä omaelämäkerrallisessa kerronnassa (Plummer 1995; Kaskisaari 1995), ja jonkin verran myös etnisyyttä (Huttunen 2002). Jo *Liikkuvissa eroissa* Eeva Peltonen (1998) pohti luokan ja sukupuolen merkityksiä omaelämäkerrallisissa haastatteluissa arvioidessaan tutkijakollegansa tulkintoja; silti yhteiskuntaluokan pohdinta tuntuu olevan vasta tulossa elämäkertatutkimukseen (ks. esim. Koskinen-Koivisto 2008).

Intersektionaalisen lukutavan innoittamana esitän vaihtoehdoisen luennan Rakkaustyylien heteronormatiiviselle (käsitteestä ks. Rossi 2006) oletukselle rakkauden kokemuksesta yleismaailmallisena, mutta lähtökohtaisesti sukupuolittain eriytyneenä (Rakkaustyyliä, s. 240–241). Tutkijat olettavat analysoimansa elämäkerran kertovan automaattisesti heteroseksuaalisesta rakkaudesta ja määrittelevät sen kirjoittajan toiseen naiseen rakastuvaksi mieheksi. Rakastumiskohtauksessa ei halun kohteen sukupuolta kuitenkaan mainita. Kertomusta olisi suhteellisen helppoa tulkita homoseksuaalisen suhteen syttymisenä: viittaukset ”kiirastuleen” ja ”kiellettyyn rakkauteen” sekä ”kohtalotoveruuteen” tukisivat tätä tulkintaa. Tutkijat mainitsevat muutamaankin otteeseen elämäkertoissa viitatun myös homoseksuaalisuuteen (Rakkauden täyttymys, 245; 260)⁷. Rakkaustyyli -artikkelissa miehen ja naisen välinen heteroseksuaalinen halu näyttää kuitenkin olevan kyseenalaistamaton

⁷ Liikkuvissa eroissa julkaistussa artikkelissaan ”Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus” Marja Kaskisaari (1998) tarkastelee niitä omaelämäkertoja, joissa puhutaan bi- tai homoseksuaalisuudesta; näitä oli 175 elämäkerran aineistossa 25.

lähtökohta, sääntö, jota muutamat viittaukset muunlaiseen seksuaalisuuteen vain vahvistavat.

Olisiko mahdollista lukea omaelämäkertatutkimusta myös muiden leikkaavien erojen, kuten yhteiskuntaluokan, etnisyyden tai iän kautta? Tanssilattiat ja lenkipolut sekä kerronnan tietynlaisen romanttis-eroottisen ilmaisun voi halutessaan assosoida liittyväksi (alemmän) keskiluokan elämäntapaan. Tutkijana tulkitse kirjoittajan kuuluvan luokkaan, jossa ei käydä sinfoniaorkesterin konserteissa mutta ei lauleta karaokeakaan, ei pelata golfia mutta huolehditaan kunnosta kuitenkin. Tähän yhteiskuntaluokkaan kuuluvien ihmisten voi ajatella olevan sukupuolen ja seksuaalisuuden määrittelyjen ja käytäntöjen suhteen kohtalaisen konservatiivisia, mutta ei äärimmäisen vanhoillisia. Lavatanssit ja sivutiet liittyvät mielessäni myös tietynlaiseen stereotyyppiseen suomalaisuuteen. Oletukseni liittyvät tietenkin myös ikään ja sukupolveen – sekä omaani että käsitykseeni ”pidättyvyyden polveen” kuuluvan kirjoittajan kokemuksista.

Intersektionaalinen lukutapa havainnollistaa, että omaelämäkerran subjekti ei rakennu pelkästään sukupuolensa kautta, vaan myös rodun, yhteiskuntaluokan ja seksuaalisuuden kokemusten kautta (de Lauretis 2004, 37). Tällä tavoin lukemalla seksuaalielämäkertoista voi löytää kohtia, joiden avulla on mahdollista ”purkaa yhtenäistä rakennelmaa valkoisesta suomalaisuudesta ja yhtenäisestä kansakunnasta sekä dekonstruoida myyttisiä ja läpikotaisin heteroseksuaalisia käsityksiä ’suomalaisesta naisesta’ ja ’suomalaisesta miehestä’”, kuten visuaalisen kulttuurin tutkija Leena-Maija Rossi (2009, 192) ehdottaa – siis myös tutkimuksen keinoin tuoda esille ja problematisoida kaikkialla kulttuurissamme toistuvia, normatiivisia suomalaisen valkoisen heteroseksuaalisuuden representaatioita (mt., 201).

Avoimien tulkintojen etiikka

Olen edellä lukenut toisin Rakkaustyylit -artikkelissa käsiteltyä omaelämäkertaa. Tulkintojani voi kenties pitää kaukaa haettuina, mutta niiden tarkoitus on demonstroida tapaa, jolla tutkijalukijan positio ja kenties tiedostamattomakin ennako-oletukset vaikuttavat luentaan. Kirjallisuudentutkija Nancy K. Millerin (1994, 18) mukaan meidän on kiinnitettävä huomiota siihen, että luennassa on kyse *tulkinnosta* liittyen itseemme ja toisiimme, erillisyyteen ja erontekoon, autonomiaan ja suhteisuuteen. Tulkinnat ovat historiallisia ja

kontekstisidonnaisia, ja ne kiteytyvät lopulta kysymykseen meistä lukijoina, siitä, miten (ja miksi) haluamme lukea omaelämäkertaa tietynlaisena, sekä siitä, mitä ideologioita on erilaisten lukutapojen – esimerkiksi dikotomisen tai eroja painottavan – takana.

Ambivalenssin etsiminen on tutkimuksellisesti kiinnostavampaa kuin stereotyyppien toistaminen (Rossi 2009, 194–195). Totuttujen lukutapojen kyseenalaistaminen esittämällä niille vaihtoehtoja liittyy myös tutkimuksen etiikkaan.

Tutkijan eettiseen vastuuseen kuuluu avata uusia lukemisen mahdollisuuksia ja sitä kautta kenties utooppisia tiloja juuri kiinnittämällä huomiota niihin kohtiin, joita on mahdollista tulkita toisin kuin on totuttu tekemään. Tutkijalla on velvollisuus suhtautua kriittisesti aiempaan tutkimukseen sen sijaan, että vain toistaisi sen tuloksia tai esittäisi siihen vedoten ”iskeviä sanontoja koettelematta itse perusteluja” (Hyvärinen 2004, 298). On siis varottava ”kuulemasta vain sitä mitä haluamme kuulla tai sitä mikä sopii kulloisiinkin tarpeisiimme ja kiinnostuksen kohteisiimme tai ideologisiin mieltymyksiimme” (Andrews 2007, sit. Merrill & West 2009, 74). Tietoisuus omista lukutavoista ja sitoumuksista sekä niihin liittyvistä taustaoletuksista ja niiden avaaminen myös lukijalle lisää tutkimuksen luotettavuutta.

Artikkelin alussa hahmottelemani elämän kerronnan kolmio muistuttaa sellaisen omaelämäkertojen luennan tärkeydestä, joka ottaa huomioon sekä kirjoittajan, tekstin että lukijan. Yhteiskuntatieteilijät ovat painottaneet ensimmäistä erityisesti pohtiessaan tutkimuseettisiä kysymyksiä ja kerrotun suhdetta todellisuuteen; humanistit ovat usein kiinnittäneet huomiota nimenomaan tekstin tasoon ja ilmaisuun. Toki on mietitty myös sitä, kuinka omaelämäkerran oletettu sisäislukija tai yleisö (esimerkiksi tutkijoiden kirjoituspyyntö kirjoittamisen motivoijana) vaikuttaa siihen, mitä ja miten kerrotaan. Lukemisen merkityksenantoprosessina tai tutkijan omien paikantumisten aito pohdinta on ollut harvinaisempaa.

Olisi toki mielenkiintoista tarkastella myös tutkijoiden luennan kytköksiä heidän yhteiskunnalliseen asemaansa tai kulttuuriseen pääomaansa tai vaikkapa tutkijan oman syntymävuoden ja seksuaalisuuden vaikutuksia tulkintoihin (Ruoho 2006, 40–41). Oman paikan ja poliittisten, taloudellisten ynnä muiden sitoumusten säännöllinen pohdinta lienee terveellistä kenelle tahansa tutkijalle. Lukemisen metodina elämän kerronnan kolmio ei kuitenkaan keskity tutkijan itsereflektioon, vaan pyrkii huomioimaan tutkijan teoreettisen paikan vaikutukset

elämäkertojen analyysissä. Se ei ole patenttiratkaisu, kaava jota voi soveltaa ja jonka avulla tutkimus automaattisesti muuttuu paremmaksi. Kolmio on pikemminkin työskeema, jollaista feministiteoreetikko Rosi Braidotti (1994) kuvaa: ei paradigma vaan kartta, apukeino, joka pyrkii ylittämään dikotomioita ja korostamaan moninaisuutta ja eroja. Kolmio lukemisen mallina liittyy myös tutkimuksen avoimuuteen. Jätänkin kuvion leijumaan – en lopullisena totuutena, en metodisena välineenä, vaan mahdolliseksi inspiraatioksi kokeiluihin.

Kirjallisuus

- Ahola, Suvi 1993: ”Naiset päiväkirjan kirjoittajina.” Teoksessa Ulla Piela (toim.), *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista*, s. 96–110. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ahola, Suvi 1994: ”Koiran elämää – vaiko vain miehen?” *Helsingin Sanomat* 20.12.1994.
- Andrews, Molly (2007) p.o. 2007: *Shaping history: narratives of political change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Braidotti, Rosi 1994: *Nomadic Subjects. Embodiment and sexual difference in contemporary feminist thought*. New York: Columbia University Press.
- Butler, Judith 1990/2006: *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- Felski, Rita 1989: *Beyond feminist aesthetics. Feminist literature and social change*. Cambridge: Harvard University Press.
- Friedman, Susan Stanford 1998: ”Women’s autobiographical selves. Theory and practice.” Teoksessa Shari Benstock (toim.), *The private self. Theory and practice of women’s autobiographical writings*, 34–63. London: Routledge.
- Gordon, Tuula & Sanna Kivimäki & Minna Nikunen & Riitta Pirinen 2001: *Nainen/naiseus/naisellisuus*. Tampere: Tampere University Press.
- Gusdorf, Georges 1980 [1956]: ”Conditions and limits of autobiography.” Teoksessa James Olney (toim.), *Autobiography. Essays theoretical and critical*. Princeton: Princeton University Press.
- Haavio-Mannila, Elina & J. P. Roos 1998: ”Pidättyvyyden polven naisten ja miesten rakkaustyylejä.” Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkö (toim.), *Liikkuvat erot. Sukupuoli omaelämäkertatutkimuksessa*, s. 239–272. Tampere: Vastapaino.
- Hammersley, Martyn (2000) *Taking sides in social research. Essays on partisanship and bias*. London: Sage.
- Heinämaa, Sara & Reuter, Martina 1996: ”Naisten tunneherkkyydestä: filosofin keskustelu tunteiden järjellisyydestä.” Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Juha Räikkä (toim.), *Tunteet*, s. 132–159. Helsinki: Yliopistopaino.

- Huttunen, Laura 2002: *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hyvärinen, Matti 1994: ”Miehen’ lajityypit.” Teoksessa J. P. Roos & Peltonen, Eeva (toim.), *Miehen elämää*, s. 37–62. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hyvärinen, Matti 1998: ”Jörn Donnerin matka ja paluu.” Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkko (toim.), *Liikkuvat erot. Sukupuoli omaelämäkertatutkimuksessa*, s. 125–152. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkkko, Anni (toim.) 1998: *Liikkuvat erot. Sukupuoli omaelämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Hyvärinen, Matti 2004: ”Eletty ja kerrottu kertomus.” *Sosiologia* 41 (4), 297–309.
- Kaskisaari, Marja 1995: *Lesbokirja. Minä, vieras ja moderni*. Tampere: Vastapaino.
- Kaskisaari, Marja 1998: ”Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus.” Teoksessa Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkko (toim.), *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*, s. 273–309. Tampere: Vastapaino.
- Kaskisaari, Marja 2000: *Kyseenalaiset subjektit. Tutkimuksia omaelämäkertoista, heterojärjestyksestä ja performatiivisuudesta*. Jyväskylä: SoPhi.
- Kortteinen, Matti 1994: ”Kun pohja pettää.” Teoksessa Eeva Peltonen & J. P. Roos (toim.), *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkertoista*, s. 153–173. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskinen-Koivisto, Erika 2008: ”Kenen luokka? Luokan dialoginen rakentuminen haastattelukontekstissa.” *Kulttuurintutkimus* 25 (3), 64–73.
- Lauretis, Teresa de 2004: *Itsepäinen vietti. Kirjoituksia sukupuolesta, elokuvasta ja seksuaalisuudesta*. Toim. Anu Koivunen. Suom. Tutta Palin ja Kaisa Sivenius. Tampere: Vastapaino.
- Liljeström, Marianne 2004: *Useful selves. Russian women’s autobiographical texts from the postwar period*. Helsinki: Kikumora Publications.
- Merrill, Barbara & Linden West 2009. *Using biographical methods in social research*. Los Angeles: Sage.
- Miller, Nancy K. 1994: ”Representing others: Gender and the subjects of autobiography.” *Differences. A journal of feminist cultural studies* 6 (1), 1–27.
- Miller, Nancy K. 2002: *But enough about me. Why we read other people’s lives*. New York: Columbia University Press.
- Oman elämän tarinat 2009: Helsingin kaupunginkirjasto, aihepakettiarkisto. Kirjoittanut Sini Turunen, tarkistettu 28.9.2009.
- Peltonen, Eeva 1998: ”Nais- ja miesmuistoja 1970-luvulta. Sukupuoli entisten taistolaisopiskelijoiden elämäkertahaastatteluissa.” Teoksessa Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkko (toim.), *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*, s. 187–237. Tampere: Vastapaino.
- Plummer, Ken 1995: *Telling sexual stories. Power, change, and social worlds*. London: Routledge.

- Pulkkinen, Tuija & Leena-Maija Rossi 2006: ”Suomentajilta.” Teoksessa Butler, Judith (1990/2006), *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*, 7–13. Helsinki: Vastapaino.
- Rantala, Irma 1995: ”Eläköön mies! Essee miesten omaelämäkerta-aineistosta.” *Elektroloristi* 1, http://elore.fi/arkisto/1_95/ran.195.html, tarkistettu 3.3.2010.
- Rojola, Lea 2002: ”Läheisyyden löyhkä käy kaupaksi.” Teoksessa Markku Soikkeli (toim.), *Kurittomat kuvitelmat. Johdatus 1990-luvun kirjallisuuteen*. Turku: Turun yliopisto.
- Roos, J. P. 1988: *Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roos, J. P. 1994: ”Kuinka hullusti on elämä meitä heitellyt. Suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua.” Teoksessa Eeva Peltonen ja J. P. Roos (toim.), *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkertoista*, s. 12–28. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roos, J. P. 1995: *Miehetä. Tekstejä politiikasta, elämäntavasta ja kulttuurista*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roos, J. P. 2002: “100 000 years of autobiographies? Paper presented in the Kärämäki European Life Story Festival, July 19.” <http://www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/karsamaki02.htm>, luettu 30.3.2010.
- Rossi, Leena-Maija 2006: ”Heteronormatiivisuus. Käsitteen elämää ja kummastelua.” *Kulttuurintutkimus* 23 (3), 19–28.
- Rossi, Leena-Maija 2009: “Licorice boys and female coffee beans: representations of colonial complicity in Finnish visual culture.” Teoksessa Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni & Diana Mulinari (toim.), *Complying with colonialism: gender, race and ethnicity in the Nordic region*, s. 198–204. Farnham: Ashgate.
- Rossi, Leena-Maija 2010: ”Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin”. Teoksessa Tuija Saresma & Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*, s. 21–38. Tampere: Vastapaino.
- Ruoho, Iris 2006: ”Mihin luokka katosi?” Teoksessa Juha Herkman, Pirjo Hiidenmaa, Sanna Kivimäki & Olli Löytty (toim.), *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*, s. 33–43. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.
- Saresma, Tuija 2000: ”Kaksinapaisuudesta erojen etsintään.” Arvostelu teoksesta Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen & Anni Vilkkonen (toim.), *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. *Kulttuurintutkimus* 17:4, 58–62.
- Saresma, Tuija 2005: ”’Teen runosta rakastetun.’ Taideomaelämäkertojen sukupuolituneet yksinäisyyskuvaukset.” Teoksessa Kimmo Jokinen (toim.), *Yksinäisten sanat. Kirjoituksia omasta tilasta, erillisyydestä ja yksinolosta*, s. 37–128. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

- Saresma, Tuija 2010: ”Performing the author/mother/merchant/wife – mociing subject positions in Minna Canth’s autobiography.” Teoksessa Tuuli Lähdesmäki (toim.), *Gender, nation, narration. Critical readings of cultural phenomena*, s. 24–39. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Humanities. Saatavilla myös verkosta, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3829-1>.
- Siltala, Juha 1994: *Miehen kunnia. Suomalaisen miehen taistelu häpeää vastaan*. Helsinki: Otava.
- Smith, Sidonie & Watson, Julia 2001: *Reading autobiography. A guide for interpreting life narratives*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Tigerstedt, Christoffer 1994: ”Kotityö ja isyys uusina projekteina.” Teoksessa Eeva Peltonen & J. P. Roos (toim.), *Miehen elämää. Kirjoituksia miesten omaelämäkerroista*, s. 68–85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vainikkala, Erkki 1998: ”Minä, lukijani, kaltaiseni” Ajatuksia kerronnasta, autobiografiasta ja likasta.” Teoksessa Katarina Eskola (toim.), *Elämysten jäljillä. Taide ja kirjallisuus suomalaisten omaelämäkerroissa*, s. 437–467. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valovirta, Elina 2010: Ylirajaisten erojen politiikkaa. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*, s. 92–105. Tampere: Vastapaino.
- Vejjola, Soile & Jokinen, Eeva 2001: *Voiko naista rakastaa? Avion ja eron karuselli*. Helsinki: WSOY.